

PLANINARSKI VJESNIK

VELEBIT I SUSJEDNE PLANINE.

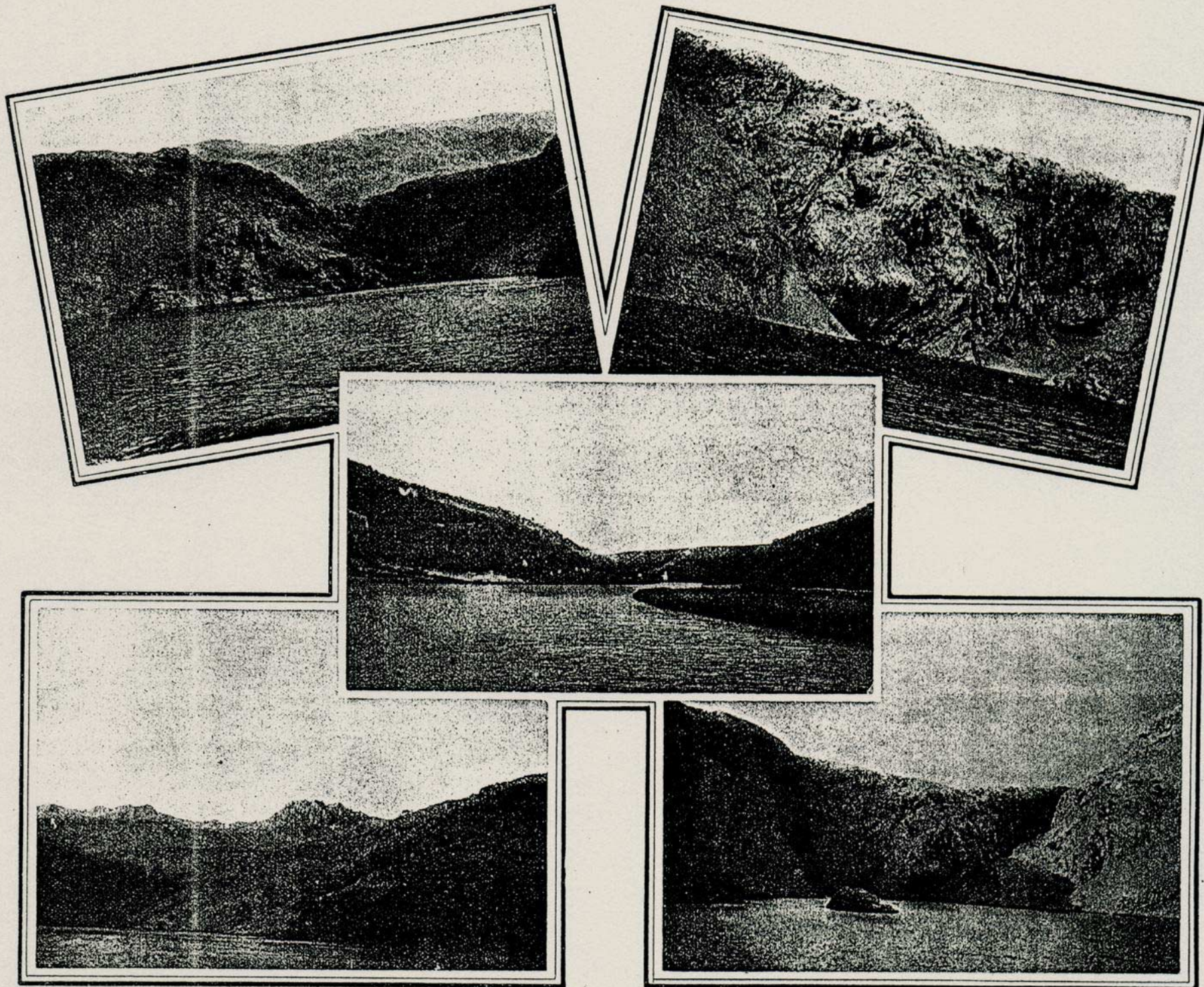
STIROVAČA.

(Svršetak.)

Dok se ovdje sa zapadne strane nasladjuje oko slikama, što ih puzja more i golim laticama, što ispod nas strše poput okamenjenih bića, dotle eno na protivnoj strani posve drugih prizora. Čunjolike brdine sa gustim šumama, široke uvale i prodoli sa zelenim livadama, sve je to u ovim krajevima od osobita čara i neodoljivo djeluje na čovjeka, koji je došao amo odozdo, od mora s onog griča i gola kamena. Kad se tu obazireš na sve strane, ne znajući na čem prije da zaustaviš oko, najedanput se trgneš. Jesu li to stanovi ljudski, što se pomalaju tu i tamo izmed vapnenih stijena? Zar se u onu gomilu kamenja povukoše ljudi, da se zaštite od ljute nepogode? Zaista, to su stanovi, u kojima borave ljetne dane naši Primorci, stanovi takovi, kakovih ne će planinar naći ni u visokim Alpama. To je nešto našega, nešto zasebnoga, košto je zasebna i slavenska duša. Eto gledaj, tu, gdje brije oštra bura, naslagale su jake mišice našega čovjeka nekoliko gromada tvrda kamena, pokrile tu gromadu ka-

menja daskom i eto „kuće“, u kojoj se boravi. A boravi se tu samo ljeti (ta zimi zatrpa sniježna vijavica sve te stanove). Stanovnici primorskoga krša, tamo od Dundović podova, čim zapuše topla jugovina i okopne sniježni nanosi, gone amo na Alan, na bila Velebita, stada svoja, da ih preko ljeta prehrane. Po tim visokim planinama prostiru se prekrasne livade, tu je trave, tu je paše u izobilju. Zato ćemo već na Alanu susresti čitava stada blaga. Tu pasu krda bijelih ovaca, tu se veru koze pustopašne, tu se goje goveda i mazge. Života je tu, bujnog planinskog života i planinar, koji se zadovoljava sirom i mlijekom, može na Alanu naći okrepe. Pa ne samo to! Ima Alan i „gostionu“ svoju sa najobičnijim alkoholnim pilima: vinom, pivom i rakijom. E pa, zar nije i u ove visine zašlo nešto „moderne“ natruhe! A želi li planinar, da se zaustavi na Alanu, može i to! Može on tu prenočiti, ima gdje zakloniti glavu. Ali ja bih mu savjetovao, da radije produlji put, ta za dva sata eto ga na Stirovači, eto ga u divotnom kraju. I ne će se izmoriti na tom putu, jer je to put gladak kao dlan: bez uzbrdice i nizbrdice. A kakove će samo slike vidjeti! Mjesto gola kamena, zelene partije; po čunjolikim glavicama razbujalo se drveće, da čitave šume, a domala eno i prašuma. S desne strane puta pratit će ga široke uvale prekrivene gustom travom;

PUT PO KONALU ZRMANJE DO OBROVCA.

UŠĆE KONALA ZRMANJE ISPOD VELEBITA   UŠĆE ZRMANJE KOD OBROVCA   ULAZ U KONAO ZRMANJE
PARTIJA U KONALU ZRMANJE S POGLEDOM NA POTPRAŠKE STIJENE   KONAO ZRMANJE NA JUGU OBROVCA
(Snimio Vjek. Cvetišić.)

a uvale se redaju jedna do druge i duboko su dolje pod tobom, duboko stotinu i dvije stotine metara. Ogledaš se oko sebe. Tu i tamo proviruje vapneno i dolomitno stijenje; no koliko je god to stijenje slično onom dolje u Primorju, ipak je ono mnogo starije. Sve od Jablanca pa do Alana susretali smo mi kamenje iz tako zvane kredine formacije. No ovdje u blizini Stirovače evo kamenja iz najstarijega odsjeka mezozojske dobe, iz t. zv. trijasa. Zašto tu nema naslaga iz kredine formacije? Zar je za trajanja krede ovaj dio Velebita bio već uzdignut ponad mora? Zar se ovdje širilo kopno, dok su dolje pod Alanom bučili šumni valovi sinjeg mora? Ili je i ovaj dio Velebita, gdje eto susrećemo bujnu zelen, bio za doba kredne formacije pod morem? Možda je i bio, možda su se i tu staložile naslage t. z. krednog vapnenca. Staložile se, a onda, kad su se podigle, kad se more povuklo, nastadoše ovdje silne promjene. Možda je tu zaigrala voda svoje razorno kolo i razorila naslage krednog vapnenca, razorila i razniela ga zajedno sa naslagama jurskog vapnenca. Možda u onim kršnicima, što smo ih susretali na putu od Jablanca do Alana, imamo nijeme svjedoke te davne borbe . . .

I tako lagano, rekao bih šetajući, približuješ se glavnom cilju — Stirovači. Suma je već gušća. Jele i omorike opajaju te mirisom ozona; tu i tamo zamjenjuje crnogoricu bukva i javor. Cvrkut ptica zamjećuješ sve češće. Tu čuješ drozda, ondje ćućurina, po suvarcima udara crna žuna, tamo negdje u guštiku zakreštila kreštelica. Preko puta preletio zec. Ti se zaustaviš tek časak kao osupnut, zbunjen, iznenađen. Sujevjerje, što si ga usisao iz priča naroda tvoga, zaokupilo ti dušu, ali tek na čas i ti se obazreš, ali zecu već ni traga ni glasa; iščezlo plašljivo zvijere nekamo u guštaru. I ti čuješ neki šum, neki

štropot. Što je? A to je vjeverica živahna. Sad s ove, sad s one strane skače i bježi za drugom svojom; igraju se crne nestašnice i tebi je tako voljko, tako umilno. Ej, samo u planinama može čovjek osjetiti onu duševnu lagodnost, što nas opaja kao nekim čarobnim snom.

Mi smo na Mrkvištu (1276 m.), tek jedno stotinu metara nad Stirovačom. Želiš li, da što prije paneš u krilo Stirovači, a ti se spusti s Mrkvišta prečkim putem, pa te eto za jedno četvrt sata na tako žudjenom mjestu. A hoćeš li, da cestom dalje hodiš, e, onda imaš još četiri kilometra prevaliti, četiri kilometra lijepe serpentine. Hodi, kud te volja, svagdje ćeš naići na nove osebnosti. Ta jedva da si kojih desetak minuta hodio, eto na jednom gotovo presenećenja! Ma vereš se od rane zore po tom našem kršu, osjetio si možda putem i žedju, htio si srknuti kapljicu bistre vode, ali vodi na čitavom putu nigdje ni traga. A sada na jednom, šta je to! Sa svih strana pište izvori, teku romon-potočići, ma i preko samog puta prelila se bistra voda. Kako to? Otkud ta voda? Daj pogledaj na one litice, odmah tu kraj puta, pa ćeš zapaziti nešto nova. Ta to nije više onaki kamen, kakav smo na našem putu susretali; nije to ni vapnenac ni dolomit. To je pješčenjak, kamen je to koji voda ne može onako lako otopiti, košto otapa vapnenac i dolomit. Taj je pješčenjak onaj kamen, komu imamo zahvaliti hladne izvore u našem kršu.

Na ovom još malenom putu do Stirovače, na putu od nekoliko koračaja, neka nam bude dopušteno progovoriti o izvor-vodi u našem kršu.

U početku našeg putovanja po Velebitu spomenuli smo, da je Velebit i susjedne planine izgradjen gotovo od samih dolomita i vapnenaca. To se kamenje taložilo u moru u t. z. mezozojskoj

dobi. No dok je u jurskoj i krednoj formaciji došlo do tvorbe vapnenog kamenja, u prvom odsjeku mezozojske dobe u t. z. trijasu stvarali su se uz vapnence i dolomite još i — pješčenjaci t. j. kamenje, koje sastoji od sitnog pijeska, što se medju sobom čvrsto slijepio u tvrd kamen. Pijesak taj sastoji od različitih ruda, a najviše od kremenca. Sve te rude, od kojih je pješčenjak sastavljen, ne može voda tako lako otopiti. Zato je i slika u našem kršu, gdje se ti pješčenjaci pojavljuju, nešto drugojačija, baš, evo, kao ovdje na Stirovači. Kud god zašli u naš krš, svuda vidimo vapneno kamenje. U tom vapnenom kraju uzalud ćemo tražiti hladnih izvora. Nema ih. Voda je prodrila kroz vapneno kamenje, našla si puta u dubinu i teče podzemno, dok se ne namjeri na koji nepropustan sloj, koji joj ne da dalje u dubinu. Voda teče podzemno preko naslage pješčenjaka, pa gdje se ovi pomalaju na vidjelo, eto tu i hladnih izvora, koji sabiru vodu, da domala sastave gorske potoke. I zaista, svagdje, gdje se na površini pomalaju naslage pješčenjaka, tamo ćemo redovno naići na izvore vode. Ta voda teče neko vrijeme preko vrletnih korita, da se onda opet sakrije u tamne dubine debelih vapnenih naslaga. Ne može vapneno tle, da nosi na sebi hladnu vodu. Isprobuše, šupljikavo, puno podzemnih špilja, rasjelina i gudura, propušta vodu, da teče kroz podzemne klanice. Pa baš je tako i na Stirovači. Eto jedva da si vidio te izvore, jedva da se voda sabrala, da sastavi omanji potocić, eto već i ponora, u koji propada sva voda, da se više u onom kraju ne pojavi. Nestade pješčenjaka, nestade i vode. A taj ponor vode leži baš u srcu Stirovače, tamo, gdje se smjestila parna pilana, gostiona i nekoliko šumarskih zgrada.

I mi smo dakle na Stirovači. Ali prije, no što se dademo na razgledavanje ovog najljepšeg velebitskog dijela, ajde, da se odmorimo. Ta velik smo put prevalili, velik i tegodan. A na Stirovači imamo gdje počivati: ili na zelenim livadama, ili u gustom, mirisnom jeliku ili u samoj gostioni. A planinara moramo upozoriti, da mu je boravak na Stirovači vrlo ugodan, jer u gostioni može dobiti konačište (pa ma to bilo i na sijenu!), a za jelo i pilo ni brige ga! Janjetine, pileline, jaja, mlijeka, sira, ama gladan ne će ostati.

Da, odmora treba, poglavito, kad se sjetimo, da nam je još pohoditi dva gorostasa, što štite Stirovaču s juga i sjevera: Šatorinu plečatu (1624 m.) i vrletni Kozjak (1620 m.).

Negdje pod veče, kad se sunce već dobrano spustilo za bila Velebita, podigneš se na noge lagane, da prohodaš malo po ovoj visokoj uvali, da usrkneš svježine planinske. A kako je pod veče svježije na Stirovači! Dok si još juče tamo na jablanačkoj obali trpio u ovo doba od silne omare, žudeći pohlepno da zaroniš u ono plavo more, to evo na Stirovači tražiš valjani ogrtač, da se malo ugriješ! I uputiš se onim krasnim šumskim cestama, što se na sve strane vijugaju, zadješ u one guste jelike, slušaš cvrkut ptica, dišeš čisti gorski uzduh i voljko ti je. Zaboravljaju se tu dnevne brige, tu se poradja snažna ljubav za život, povraća se volja, snaga, polet. Čovjek je pomladjen. I sve krepče stupaš li tim gorskim perivojem i ideš, ideš sve dalje, sve te nešta vuče, a ti se podaješ tom nekom neodređenom osjećaju...

Već se smračilo i pjevice šumske umukle. Tek još koja zeba cijukne lagano, kao da se boji uzbuniti ovaj planinski mir, što se nekako nenadano zavukao amo med gorostasne jele i omorike. Po putu, pa tamo po onoj prostranoj kao dlan ravnoj livadi, kao da se vuku neke sjene, tamnomodrušaste sjene; kao da te sjene u silnim gomilama provaljuju amo u tvoju blizinu, jure rpimice tamo iza tih jelovih debila i bivaju sve tamnije i tamnije; opkolile te sa svih strana. To se spustila noć, vedra zvijezdana noć.

Povratio si se na noćište. Gle, a što je to? Na tom „nepriступnom“ Velebitu možda će te to i iznenaditi: Električna rasvjeta! Prava pravcata električna rasvjeta. Tim je svjetlom rasvijetljena Stirovača do jedno ro sati, a onda se svjetlo ugasne, jer u to doba prestaje i rad na pilani, koja to svjetlo proizvadjala. Ali, da ne bi planinar mislio možda, da je ovdje na Stirovači neki osobito bučni radnički život. Ne. Tu je vrlo tihano, a po noći baš idealna tišina. I zato

se ovdje može čovjek naužiti lagodna sna, onoga gorskoga sna, što tako okrepljuje, što tako osvježuje. Pa još ako spavaš kod otvorena prozora, pokriven debelim jorganom! Ma za čas ćeš usnuti tvrdim snom i ne ćeš valjda ni zamijetiti neobičnu jednu „pjesmu“. Neobičnu ovdje u onoj visini, neobičnu za to, jer je ne ćeš čuti diljem čitavoga krša. Pa ma koliko ta „pjesma“ bila možda i neugodna, dosadna tamo u ravnica podunavskim ili posavskim, ovdje se ona ugodno dojima. To je t'hi kreket — žaba. I kao da su zalutale omo te bezazlene životinje, kao da plaču za toplim, širokim močvarama naših ravnica, kao da se osjećaju prognanima iz svoje prave domaje, tako tugaljivo, gotovo bolno ječi njihov kreket. A u čitavom ih kršu ne ćeš više naći! Ta šta će one u tom suhom kraju, šta će one bez vode? Pa kad ih ovdje slušaš, gdje ti udešavaju slatku uspa-vanku, u kojoj osjećaš neku sakrivenu čežnju, mili su ti onda i ti stvorovi prirode. Slušaš ih, slušaš, a ono ti oči bivaju sve teže i ti usneš tvrdim snom....

Jutro je, svježije jutro i bez ogrtača nerado izlaziš van. Ta, i kako bi! Eto pogledaj samo na onu zelen-travu! Prekrita je nekim sjajnim biserom, što se ljeska kao bezbroj iskrica. To je noćas pao mraz! Pa ma da je žarko ljeto, tamo negdje u početku kolovoza, ipak su ti mrazovi nešto obična na Stirovači. Osobito, ako je dan prije pala kiša, pa se iza toga razvedrilo. A znade Stirovača zajedno sa svojim susjednim gorostasima kad i kad po ljetnim danima osvanuti i u bijelom, sniježnom ruhu. Tako je primjerice ove godine početkom (dne 6.) lipnja zapao tu snijeg sve do gležnja.

No čim se pomole sunčane zrake tamo iza Velikog Golića (1552 m.) i Javornika (1512 m.), tih istočnih zaštitnika Stirovače, nestade domala mraza, a zelen-trava zablista u bezbroj kapljica bistre rose. Na Stirovači stanu da se javljaju topli časovi, a oko podneva, kad ti sunce stoji gotovo ponad glave, tražiš debele hladovine. A lako ju je ovdje naći. Zaputiš se na koju od onih livada, povališ se na gustu, meku travu, gdje pod kakom jelom ili omorikom i pustiš oku, neka pase po ljepotama prirode. Čovjek, udišući lagani onaj uzduh, osjeća, da se nalazi u visinama. Tamo pred tobom podiže se ogromna Šatorina; širokih ledja uzdiže se u lazurne visine, a tebi se čini, da ćeš je rukom dohvatiti, tako je bliza. I osjetiš silnu želju, da poletiš na vrhunce njene. Ta, ne da se planinaru plandovati, on hoće da se vere od litice do litice, od grebena do grebena; samo više, više u zračne tišine! Ali i na ovim livadama ne će planinaru mrsko biti. Eto pred njim šarovita bilja, kakvog ne susreće na svim planinama; a po cvijeću vrzu se raznoliki zarezniči, osebujnici našeg Velebita. I po tom bilju i po tim zareznicima važan je naš Velebit u naučnom svijetu. I te kako važan! A te bujne livade! Poznavaoči alpskog stočarstva, vele za te livade, da bi mogle biti od goleme gospodarske važnosti, kad mi ne bismo bili — mi! Ali neko prokletstvo, kao da nam je palo na vrat, kao da smo svi iz Gončarovljeve Oblomovke, kujemo i snujemo — i propadamo. Nijednoga Štolca medju nama! Pa dok ovako razmišljaš, kako da ugušimo oblomovštinu (Slaven uvijek razmišlja!), eto ti na livadi pred tobom osoba, za koje si odmah osvjedočen, da nisu tvoji srodnici. Pogledaj ih, s kolikim marom pobiru bilje, s kolikom vrevom love zarezničke. Tadjinci su to Nijemci i Mađžari. Došli su amo iz dalekih svojih strana, došli na „divlji“, „nepriступni“ velebit, da saberu one biljke, one kukce, kojima se ponosi samo Velebit. Eto, i tu nas našrtljivi tudjin mora preteći, on nam mora reći, koliko važnosti imamo u svojoj kući. Njemu nije Velebit ni neprohodan, ni dalek, ni pust. On je samo našem čovjeku strašan kraj, u kom se ne da lagodno živjeti. Kako smo maleni! Ta kreni u koji god kraj Velebita, svagdje ćeš naći po kojeg botaničara ili zoologa, ali tudjina, ne Hrvata, naći ćeš ga, gdje kupi nužni materijal za nauku. Evo, primjerice, ovog je ljeta neki Nijemac proboravio na Stirovači i nekoliko mjeseci sabirajući kukce. Tako se radi! Sama Stirovača ne može biti planinaru onaj konačni cilj, radi kojega je on pohrlio u Velebit. Ona mu može biti samo ishodište za mnoge izlete na vrhove Velebita. A mi ćemo se do zgrade i otputiti na te vrhove. Za sada ostajemo na stirovači. Dr. Fr. T u ć a n.

ZAGREBAČKI SANATORIJ

Pred pedeset godina, manje samo tri, prvi put sam došao u Zagreb, naš stari Zagreb, pa ne mogu, ne smijem poreći, da me nije baš očarao svojom vanjštinom, ni brojem življih ulica, ni obiljem ushodnica-kuća, a kamo li modernih trgovina ili mnogostrukih tvornica ili prosvjetnih zavoda, te inih uredaba, što bi odavale jaču snagu i napredak glavnoga grada domovine naše Hrvatske. Dašto da je tomu dojmu još i više pridonijeti moralo, što sam se upravo vratio bio s nauka u Beču, dakle iz carske prijestolnice, za koju su već tada ponositi Bečlijci na sva usta isticali, da joj ravne u svijetu neima.

Pa ipak gle, već desetak petnaest godina poslije svidjao mi se kud i kamo bolje i bijeli Zagreb, a kako je tek potonjih trideset godina ponarastao, kako li se uljepšao i u svaku ruku napredovao, godi nemalo i goditi mora svakomu nas. No ne samo da je znatno porastao u duž i u šir, osobito k zapadu i k jugu, da, moglo bi se reći, na sve četiri strane prostranim trgovinama, te ravnim a širokim uli-

cama i u njima visokim krasnim kućama, šetalištima i nasadima, već je glavni naš grad te kako uznapredovao i važnim savremenim uredbama ili ustanovama opće prosvjete, nastave, trgovine, industrije, obrta, prometa i t. d.

Tim žalije svakomu je nas, što se ni iz daleka uporedo s ovim ne može da pohvali svijesnijim pregnućem, kamo li boljim napretkom uredaba u korist ljudskomu zdravlju. Ili hoćete, da ponovim, što se svako toliko a u javnim glasilima piše, razlaže, sudi, prekora nebriga, neodlučnost, nehtjelica gluha, šta li je — glede preloženja javne bolnice, usred grada, na najbučnijem mjestu uturene. Ili da ponavljam beskonačne tužalice radi neodgodive preuredbe savskoga kupališta, o kojem se vijeća te vijeća u velikom vijeću odlične gospode gradskih zastupnika, a mi sirotani oporezovani čekamo i čekamo, i čamamo te čamamo, pa potraje li ovako, čamati nam je, što no rijek — do bobove godine: novi li se, otržiti glavlar, kao što je naumio, bolje ne požuri.